

О.М.ЛАЗАРЕВСЬКИЙ- ІСТОРИК ТА ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Друга половина XIX – початок XX ст. являється одним із найцікавіших етапів розвитку української історіографії. В цей час на теренах працювала ціла плеяда талановитих істориків. До таких істориків належить Олександр Матвійович Лазаревський (1834–1902 рр.) знакова постать українського історіографічного процесу другої половини XIX – початку XX ст. Професійний історик, автор понад 500 публікацій, видавець і редактор багатьох важливих історичних джерел, колекціонер давніх рукописів і стародруків, стараннями якого постала унікальна архівна колекція, що й нині приваблює багатьох сучасних учених. О.Лазаревський увійшов в історію, перш за все, як один із кращих серед вітчизняних істориків-спеціалістів із проблем соціально-економічної історії Лівобережної України або ж Гетьманщини у середині XVII–XVIII ст. [2, с. 240].

Загальна оцінка місця вченого і його праць в українській історіографії, як на той час складовій російської імперської історичної науки, була здійснена в некрологах у зв'язку з його смертю [6, с. 85–107].

Вагоме значення в осягненні наукової спадщини О.Лазаревського відіграли тематичні випуски «Українського археографічного збірника» та альманаху «Україна», опубліковані 1927 р. до 25-ї річниці з дня смерті історика, на сторінках яких було вміщено декілька змістовних наукових праць, а також комплекс епістолярій із його власного архіву. У радянській історіографії О. Лазаревському були присвячені змістовна стаття Л. Коваленка та біографічний нарис М. Марченка і Л. Полухіна [3, с. 98–107].

Найбільш ретельно біографія і наукова діяльність О. Лазаревського досліджені в низці спеціальних статей та у ґрунтовній монографії відомого українського історика В. Сарбея [7, с. 170–174].

Окремі наукові праці вченого аналізувалися в багатьох дослідженнях радянських і сучасних українських істориків, присвячених вивченню проблем історії України доби Гетьманщини. Декількома статтейними публікаціями поповнилася історіографічна традиція, присвячена відомому українському історичному минулому протягом останніх років [1, с. 140–150]. На сучасному етапі уявляється нагально необхідним хоча б часткове перевидання доробку О. Лазаревського, який значною мірою не втратив своєї вартості.

Уже перша монографія О. Лазаревського «Малороссийские посполитые крестьяне (1648–1783)» (опублікована 1866 і згодом ще раз перевидана 1908 р.) визначила основну тематичну спрямованість його подальших наукових досліджень. Монографія О. Лазаревського не втратила своєї наукової цінності й сьогодні. Обґрунтовані багатьма

фактами висновки вченого згодом були підтвержені в багатьох пізніших працях інших дослідників. Хоч окремі критики творчості вченого і робили йому закиди щодо недосконалості його методу опрацювання джерел, який призводив до того, що більшість праць О. Лазаревського фактично була «напівархеографічними публікаціями», своєрідним нагромадженням «сирого», «неопрацьованого» матеріалу, але при оцінці наукових праць істориків XIX ст. слід враховувати тодішній рівень розвитку української історіографії, стан розробленості джерельної бази й опанування вченими наукових методів [4, с. 51].

Слід зазначити, що практично всі джерела, на підставі яких були написані нариси, були знайдені О. Лазаревським в архіві Малоросійської колегії, але історик також використав окремі документи із Чернігівської казенної палати та архіву Києво-Печерської лаври [5, с. 86].

Вагомим був внесок О. Лазаревського також у становлення в рамках української історичної науки окремих спеціальних історичних дисциплін. Напевно, найбільшою мірою це стосується генеалогії.

Головним своїм завданням у галузі археографії О. Лазаревський вважав перегляд архівних зібрань і вилучення з них найбільш цінних, на його думку, матеріалів, які можна було використати при студіюванні історії Лівобережної України. Слід констатувати, що він був істориком-народником навіть не стільки у сенсі його політичних імперативів, а в розумінні ним рушійних сил і ходу історичного процесу. Для О. Лазаревського історія України була не історією держави, а історією народу, його найбільш широких верств. Таке сприйняття було своєрідною контраверсією (на час наукової діяльності історика воно ще домінувало) щодо державницької історіографії, яка лише почала формуватися в українській історичній науці на рубежі XIX–XX ст. у працях М. Грушевського, В. Липинського та інших. Водночас на таке сприйняття О. Лазаревським історичного процесу, безумовно, не могла не вплинути ідеологія народництва і народолюбства.

Цікавив О. Лазаревського і науковий доробок його попередників. Загалом він був глибоко органічною для історичної науки XIX – початку XX ст. особистістю і водночас знаковою постаттю вітчизняної історіографії, оскільки будь-який інший підхід на той час був практично неможливий, тим більше в рамках вивчення майже не торованої ще на той момент соціально-економічної історії Гетьманщини.

За стилем історіописання О. Лазаревський був радше істориком-систематиком з яскраво вираженим нахилом і потягом до евристичної роботи в архівах, археографічно-едиційної діяльності, з намаганням нагромаджувати широку джерельну базу з досліджуваної проблеми і спробами її впорядкування та систематизації. Водночас він доволі рідко робив у своїх працях широкі узагальнення й синтетичні висновки, ніби залишаючи це право й обов'язок майбутнім читачам і дослідникам його

наукового доробку.

Безумовно, О. Лазаревського можна вважати засновником і своєрідним ідейним натхненником окремого напрямку в історіографії з вивчення соціально-економічної історії України другої половини XVII–XVIII ст. І в цьому сенсі певною мірою продовжувачами його справи можна вважати Д. Багалія, І. Лучицького, В. Мякотіна, М. Василенка, В. Модзалевського, Л. Падалку, О. Ханенка та інших істориків кінця XIX – початку XX ст.

Список використаних джерел:

1. Воронов В. І. Внесок О. М. Лазаревського в діяльність Чернігівського губернського статистичного комітету // Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія. – Дніпропетровськ, 1998. – Вип. 3. – С. 140–150.
2. Воронов В. І. Український історичний журнал. – 2009. – Вип. 3, (№ 486). – 240 с.
3. Коваленко Л. А. До питання про історичні погляди О. М. Лазаревського // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1958. – № 4. – С. 98–107.
4. Лазаревский А. М. Малороссийские посполитые крестьяне. – К., 1908. – С. 51.
5. Лазаревский А. М. Черты быта и нравов XVII–XVIII вв. // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов, 1872. – Вып. 5–6. – С. 86.
6. Памяти почетного члена общества Александра Матвеевича Лазаревского // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1903. – Кн. 17. – С. 85–107.
7. Сарбей В. Г. Історичні погляди О. М. Лазаревського. – К., 1961; Його ж. Невідомі праці О. М. Лазаревського // УІЖ. – 1958. – № 5. – С. 170–174.